

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF THE SUBJECT OF UNAUTHORIZED LEAVING OF A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Висоцький С.О., аспірант

Одеський державний

університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0002-5587-6575

Стаття присвячена вивченню кримінально-правової характеристики суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні.

Проведений норм чинного законодавства та позицій вітчизняних вчених у досліджуваному напрямку надав можливість зробити висновок, що особа яка вчиняє самовільне залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану в умовах воєнного стану являється спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, та по відношенню до загального суб'єкта має додаткову обов'язкову ознаку – наявність статусу військовослужбовця.

За вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану в умовах воєнного стану несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Окремо встановлено, що незважаючи на певні спільні ознаки із суб'єктами військових кримінальних правопорушень, деякі особи не можуть вважатися їх суб'єктами, до таких належать: робітників і службовців військових частин та установ (які працюють за контрактом), працівників відомчої воєнізованої охорони та моряків торговельних суден тощо.

Не являються суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану і поліцейські поліції особливого призначення НПУ, які під час дії воєнного стану, хоча й залучені до безпосередньої участі у бойових діях, проте не підлягають відповідальності за ст. 407 КК України, що закріплено в ч. 2 ст. 401 КК України).

Ключові слова: суб'єкт кримінального правопорушення, військовослужбовець, самовільне залишення військової частини або місця служби, СЗЧ, військові кримінальні правопорушення, військова злочинність, воєнний стан в Україні.

The article is devoted to the study of the criminal law characteristics of the subject of unauthorized abandonment of a military unit or place of service under martial law in Ukraine.

The analysis of current legislation and the positions of national scholars in this area made it possible to conclude that a person who commits unauthorized abandonment of a military unit or place of service under martial law is a special subject of a criminal offense and, in relation to a general subject, has an additional mandatory feature – the status of a serviceman.

Servicemen of the Armed Forces of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine and other military formations established in accordance with the laws of Ukraine, the State Special Transport Service, the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, as well as other persons specified by law, are liable for unauthorized leaving of a military unit or place of service under martial law.

It is separately established that despite certain common features with the subjects of military criminal offenses, some persons cannot be considered their subjects, including: workers and employees of military units and institutions (who work under contract), employees of departmental paramilitary security and seamen of merchant ships, etc.

Police officers of the NPU Special Police, who, although involved in direct participation in hostilities during martial law, are not subject to liability under Article 407 of the Criminal Code of Ukraine, as enshrined in Part 2 of Article 401 of the Criminal Code of Ukraine, are not subjects of unauthorized leaving of a military unit or place of service committed under martial law).

Key words: subject of a criminal offense, military serviceman, unauthorized abandonment of a military unit or place of service, desertion, military criminal offenses, war crime, martial law in Ukraine.

Постановка проблеми та її актуальність. Відповідно до КК України «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» (ч. 1 ст. 18 КК України)[1].

З аналізу даної норми кримінального закону вбачається, що до основних ознак, що притаманні загальному суб'єкту кримінального правопорушення законодавець відносить:

– по-перше – фізичну особу, що свідчить про те, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише людина;

– по-друге осудність, тобто особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України [1];

– по-третє – вік кримінальної відповідальності, за загальним правилом кримінальної відповідальності підля-

гають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України).[1].

Як бачимо перелічені вище ознаки суб'єкта кримінального правопорушення є загальними, проте застосовуються не до усіх складів кримінальних правопорушень, це пов'язано з тим, що у деяких нормах Особливої частини КК України, суб'єктів кримінального правопорушення, законодавець наділяє спеціальними ознаками, і в залежності від їх наявності або відсутності, в теорії кримінального права, суб'єктів кримінальних правопорушень поділяють на загальних та спеціальних [2, с. 95].

Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа» (ч. 2 ст. 18 КК України) [1].

Для категорії військових кримінальних правопорушень, закріплених у розділі XIX Особливої частини КК

України характерним є наявність спеціального суб'єкта, що випливає зі змісту ст. 401 КК України, якою встановлено, що «військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів».

Результати аналізу наукових публікацій кримінально-правової характеристики суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні стали праці таких вчених, як: О. М. Артеменко, В. В. Бабаніна, А. М. Бабенко, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, В. В. Бондарева, М. Б. Головки, В. К. Гришук, Н. А. Дмитренко, Ю. П. Дзюба, С. А. О. Кавунська, В. І. Касинюк, М. І. Карпенко, Т. Ю. Касько, В. А. Клименко, Є. С. Ковалевська, І. М. Коропатнік, Д. Ю. Купар, Ю. Б. Курилюк, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, А. С. Овчаренко, А. М. Ониськів, М. І. Панов, О. Р. Полегенька, Є. Б. Пузиревський, Сенько М. М., М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. А. Шершенькова, О. О. Шкута та ін. та ін, але через свою особливість та складність зазначені питання потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є дослідження суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні через призму кримінально-правової характеристики.

Виклад основного матеріалу. Норма ч. 5 ст. 407 КК України передбачає кримінальні відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану, тривалістю понад три доби, цим самим закріплює наявність у даному кримінальному правопорушенні спеціального суб'єкта його вчинення, яким може бути лише – військовослужбовець [12, с. 18].

Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232–ХІІ від 25.03.1992р. встановлено, що військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу (ч. 9 ст. 1 Закону) [3]. Проте вказане положення за нашим переконанням не розкриває самої сутності поняття «військовослужбовець» та являється достатньо повним, що вимагає проведення системного його аналізу [11, с. 189].

Статтею 2 Закону [3] закріплено, що «військова служба – є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності».

Проведений аналіз праць вітчизняних вчених надав нам можливість з'ясувати, що більшість із них до визначення «військовослужбовець» підходять досить формально, виходячи з тлумачення змісту поняття «військовий обов'язок», закріпленому у ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» [3].

Так, І. Л. Бородіна під поняттям «військовослужбовець» пропонує розуміти особу, яка проходить державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язану із захистом держави, її цілісності та суверенітету» [4, с. 165].

Подібний підхід до визначення «військовослужбовець» здійснив і М. І. Карпенко у монографічному дослідженні «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» поіменованій вчений підійшов з аналізу змісту поняття «військовий обов'язок», а точніше його мети, визначеної у ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»

в редакції, станом на 2018 р., у зв'язку з чим за словами вченого «військовослужбовець» – це особа, яка проходить військову службу у ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, а також правоохоронних органах спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, посади в яких комплектуються військовослужбовцями» [5, с. 142, 13, с. 76].

Т. Ю. Касько під поняттям «військовослужбовець» розуміє громадянина України, який виконує загальний військовий обов'язок або службу на конкурсному-контрактній основі в ЗСУ та інших військових формуваннях, придатний за станом здоров'я та віком до цієї професійної діяльності, пов'язаної із захистом Вітчизни [6 с. 413], проте дане визначення ми вважаємо не повним у зв'язку з тим, що з поміж громадян України проходження військової служби здійснюється іноземцями та особами без громадянства – у добровільному порядку (за контрактом) на посадах у ЗСУ, ДССТ та НГУ [3].

Найбільш повним вважаємо поняття «військовослужбовець» запропоноване А. О. Рєвою, під яким поіменована авторка розуміє особу, яка на законних підставах проходить у ЗСУ, СБУ, ДПСУ, НГУ та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, ДССТ, Держспецзв'язку, а також правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями, державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язану із обороною України, її незалежністю та територіальною цілісністю [7, с. 219].

В контексті предмету нашого наукового дослідження важливо зауважити, що умови воєнного стану стали підставою не лише до законодавчих змін, а й змін судової практики [10, с. 183].

Так, Т. Ю. Касько вивчаючи «Ознаки суб'єкта злочинів проти порядку несення та проходження військової служби» зауважує, що особа, яка незаконно призвана на військову службу або перебуває на ній, не повинна виконувати обов'язки військової служби. Так, за позицією авторки особи, які були незаконно призвані (прийняті) на військову службу за станом здоров'я (фізичного або психічного), перевищенням граничного віку призову, незважаючи на відсутність відповідного громадянства, під час вчинення кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби не розглядаються як суб'єкти військових кримінальних правопорушень та підлягають виправданню [6, с. 416]. Подібної точки зору дотримуються і О. О. Дудоров та Є. О. Письменський, стверджуючи, що суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану не можуть бути особи, які незаконно призвані (прийняті) на військову службу або незаконно її проходять, оскільки не наділені всіма необхідними для цього ознаками. Тому, за словами поіменованих вчених, акти управління, які були прийняті за порушенням вказаних вимог, є дефектними. Визнання такого акта державного управління незаконним (недійсним) зумовлює його нікчемність і скасування, а звідси – анулювання всіх юридичних наслідків у минулому та в майбутньому [8, с. 597].

Проте з такими висновками вітчизняних вчених ми погодитися не можемо, з огляду на проведені нами аналіз судової практики Верховного Суду, яким у Постанові від 5 лютого 2025 р у справі № 160/2592/23 наголошено, що «процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, тобто такою, що вже відбулася, а визнання процедури призову протиправною не спричинює відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу» [9].

Висновки. Підводячи підсумок дослідження зазначимо, що незважаючи на певні спільні ознаки із суб'єктами військових кримінальних правопорушень, деякі особи не можуть вважатися їх суб'єктами, до таких належать: робітників і службовців військових частин та установ (які працюють за контрактом), працівників відомчої воєнізованої охорони та моряків торговельних суден тощо [2, с. 266].

Не являються суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану і поліцейські поліції особливого призначення НПУ, які під час дії воєнного стану, хоча й залучені до безпосередньої участі у бойових діях, проте не підлягають відповідальності за ст. 407 КК України, що закріплено в ч. 2 ст. 401 КК України) [1].

Проведений норм чинного законодавства та позицій вітчизняних вчених у досліджуваному нами напрямку

надав можливість зробити висновок, що особа яка вчиняє самовільне залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану в умовах воєнного стану являється спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, та по відношенню до загального суб'єкта має додаткову обов'язкову ознаку – наявність статусу військовослужбовця.

За вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби вчиненого в умовах воєнного стану в умовах воєнного стану несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 28.12.1960 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
2. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика дезертирства в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кавунська Анна Олександрівна ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. – Одеса, 2023. – 261 с.
3. Про військовий обов'язок і військову службу Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
4. Ivan Borodin, Serhii Pasika Legal status servicemen in Ukraine. Evropský politický a právní diskurz, Vol. 4 Issue 1 2017. P. 167-171. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf>
5. Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія / М.І. Карпенко / За заг. Ред.: В.К. Матвійчука. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.
6. Т.Ю. Касько Ознаки суб'єкта злочинів проти порядку несення та проходження військової служби. *Актуальні проблеми держави і права*. – 2014. – Вип. 74. – С. 412-418. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_74_64
7. Рева А.О. Особливості визначення суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4 С. 217-219.
8. Т.Ю. Касько Ознаки суб'єкта злочинів проти порядку несення та проходження військової служби. *Актуальні проблеми держави і права*. – 2014. – Вип. 74. – С. 412-418. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_74_64
9. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2025 року у справі № 160/2592/23 (провадження № К/990/35899/24) – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124951202>.
10. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади призначення покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні. *Право і суспільство* : наук. журнал. 2015. № 3. С. 182–186.
11. Oleh Shkuta, Maksym Kornienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
12. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6-21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920
13. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions. *European Reforms Bulletin* № 2, 2020. с. 74-77. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>